

Nasilje nad drugim u romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota* Dž. M. Kucija

Ana Čanović²⁰, Univerzitet Crne Gore, Filološki fakultet, Nikšić

Sažetak: Cilj rada je analiza načina na koje se nasilje nad Drugim prikazuje u romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota* južnoafričkog pisca Dž. M. Kucija. Istraživanje se zasniva na postkolonijalnim teorijskim koncepcijama drugosti u kolonijalnom diskursu i odnosu moći, oslanjajući se prvenstveno na stavove Edvarda Saida, Homija Babe, Cvetana Todorova, Hane Arent i Franca Fanona. Korpus rada čine romani *Zemlje sumraka* i *Sramota*, dok metodološki pristup obuhvata interpretativnu i komparativnu analizu. Posebna pažnja posvećena je likovima Judžina Dona, Jakobusa Kucija, Dejvida Lurija, Lusi Luri i Petrusa, kao nosiocima kolonijalnih i postkolonijalnih odnosa moći. Rezultati analize pokazuju da je nasilje nad Drugim u Kucijevim romanima uslovljeno ideološkim konstrukcijama rasne, kulturne i civilizacijske superiornosti, te da opstaje i u kolonijalnom i u postkolonijalnom kontekstu. Analiza potvrđuje da romani *Zemlje sumraka* i *Sramota* funkcionišu kao alegorije aparthejdne i postaparthejdne južnoafričke svakodnevice, obilježene dubokim društvenim podjelama, krizama identiteta i nejednakim odnosima moći. Dok roman *Zemlje sumraka* problematizuje imperijalno i kolonijalno nasilje prema vijetnamskom stanovništvu i afričkim plemenima, roman *Sramota* prikazuje transformaciju odnosa kolonizator - kolonizovani u postaparthejdnoj Južnoj Africi.

Ključne riječi: Drugo, Dž. M. Kuci, identitet, nasilje, odnosi moći, (post)aparthejd, postkolonijalizam, stereotipi

1. Uvod

Džon Maksvel Kuci (John Maxwell Coetzee) je južnoafrički romanopisac, esejista, lingvista i prevodilac, rođen 1940. godine. Dobitnik je brojnih književnih priznanja, a 2003. godine dodijeljena mu je Nobelova nagrada za književnost. Među najznačajnijim Kucijevim djelima izdvajaju se romani: *Zemlje sumraka* (1974), *Iščekujući varvare* (1980), *Život i vremena Majkla K* (1983), *Gospodin Fo* (1986), *Gvozdeno doba* (1990), *Dečaštvo* (1997), *Životi životinja* (1999), *Sramota* (1999), *Spori čovek* (2005), *Dnevnik loše godine* (2007), *Isusovo detinjstvo* (2013), *Isusovi školski dani* (2016) i *Isusova smrt* (2019). U svom književnom opusu Kuci u velikoj mjeri obrađuje iskustva aparthejdnog i postaparthejdnog sistema u Južnoafričkoj Republici, efekte kolonizacije, kao i uticaj rasizma na pojedinca i društvo u cjelini.

Roman *Zemlje sumraka* Kuci je započeo tokom boravka u Sjedinjenim Američkim Državama, u periodu intenzivnih protesta protiv američkog učešća u Vijetnamskom ratu. Djelo je objavljeno 1974. godine i strukturirano je u dva dijela: *Projekat Vijetnam*, oblikovan kao psihološki izvještaj, koji Don sastavlja za američku vojsku tokom rata u Vijetnamu, i *Priča Jakobusa Kucija*, koncipirana kao izvještaj sa ekspedicije jednog od Kucijevih predaka. U oba dijela romana autor spaja prividnu strogoću naučne i dokumentarne forme sa ironičnim prikazom moralno devijantnih i duboko otuđenih likova, čime problematizuje racionalističke diskurse, koji legitimišu nasilje i dominaciju.

U prvom dijelu romana protagonista Don završava na psihijatrijskom liječenju, nakon psihičkog sloma, do kojeg dolazi usled njegove već postojeće psihičke nestabilnosti, koja je dodatno produbljena radom na ratnom projektu i posrednim suočavanjem sa nasiljem u Vijetnamu. On sastavlja izvještaj o

²⁰ ORCID: 0009-0002-0087-5029; e-mail: madzgalj.ana@gmail.com.

efikasnosti psihološkog rata, u periodu od 1969. do 1972. godine, predlažući metode, čiji je osnovni cilj razaranje morala neprijatelja. Međutim, paralelno sa pokušajem racionalizacije nasilja, dolazi do raspada njegovog ličnog identiteta i porodičnog života, dok istovremeno i Sjedinjene Američke Države doživljavaju poraz u Vijetnamu. Time Kuci povezuje politički neuspjeh imperijalnog projekta sa psihološkom i moralnom dezintegracijom pojedinca koji u njemu učestvuje.

Drugi dio romana smješten je u osamnaesti vijek i prati ekspediciju lovaca koja se upućuje u neistraženu unutrašnjost Afrike. Po dolasku u zemlju Namaka, vođa ekspedicije, J. Kuci, iznenada se razbolijeva i tokom boravka među pripadnicima afričkog plemena otkriva svoje viđenje crnih Afrikanaca, koje je zasnovano na rasističkom uvjerenju o njihovoj inferiornosti. Nakon niza nesporazuma i otvorenog ispoljavanja kolonijalnih predrasuda, čitalac saznaje da se J. Kuci vraća u zemlju Namaka kao vođa kaznene ekspedicije, sa namjerom da kazni sluge koje smatra izdajnicima i izvrši masakr nad cijelim plemenom. Na taj način roman razotkriva nasilje, koje stoji u osnovi kolonijalnog osvajanja i ideološke mehanizme, kojima se ono opravdava.

Na drugoj strani, Kucijev roman *Sramota* prikazuje Južnu Afriku u procesu tranzicije tokom 1990-ih godina, u kojem dolazi do preispitivanja i preraspodjele društvenih i političkih odnosa moći, pri čemu do tada dominantne grupe gube privilegovan položaj. Glavni pripovjedač, Dejvid Luri, profesor na Univerzitetu u Kejptaunu, razveden dva puta i u stalnoj potrazi za ženom, koja bi zadovoljila njegove seksualne porive, nakon afere sa studentkinjom Melani Isaks, napušta radno mjesto i odlazi u posjetu kćerki Lusi u Istočni Kejp. Tokom boravka u Istočnom Kejpu, on postaje žrtva fizičkog nasilja, ali istovremeno svjedoči brutalnom seksualnom napadu na kćerku, počinjenom od strane lokalnih stanovnika. Iako se očekuje da će insistirati na kažnjavanju počilaca, Lusi odbija saradnju sa institucijama sistema i odlučuje da ostane na farmi. Prihvata brak sa komšijom Petrusom, znajući da je on u rodbinskoj vezi s jednim od napadača. Roman na taj način pruža uvid u iskustvo žene, koja je izložena materijalnoj, psihološkoj i seksualnoj eksploataciji. Kuci, kroz Lusin lik, razmatra pitanje ćutanja, otuđjenja i redefinisavanja identiteta bijele žene u postaparthejdnom kontekstu, obilježenom gubitkom ranijih društvenih privilegija zasnovanih na rasnoj hijerarhiji.

Istraživanja Kucijevog romana *Zemlje sumraka* najčešće su bila usmjerena na pitanja kolonijalnog nasilja i imperijalnog diskursa, dok je roman *Sramota* uglavnom analiziran kroz prizmu postaparthejdnih društvenih odnosa, seksualnog nasilja, rasnih i rodni odnosa moći i etičke odgovornosti u postkolonijalnim društvima. Ovaj rad se nadovezuje na navedena istraživanja, ali fokus stavlja na komparativnu analizu različitih oblika kolonijalnog nasilja u romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota*. Polazeći od uvida prethodnih istraživanja, rad nastoji da pokaže kontinuitete i transformacije kolonijalnih obrazaca nasilja u različitim istorijskim i društvenim kontekstima.

2. Nasilje zapadne civilizacije – pojam drugog u kolonijalnom diskursu

Said (2002, 425) smatra da djela afričke književnosti odlikuje posebna polemička atmosfera, jer je afričko pisanje neraskidivo povezano s političkim aktivnostima, među kojima su ključne istorija imperijalizma i otpora. Na svjetskom nivou, imperijalizam je učvrstio mješavinu kultura i identiteta, ali je ujedno dopustio ljudima da vjeruju da mogu pripadati isključivo određenim grupama – bijelcima, crncima, Zapadnjacima ili Istočnjacima (2002, 585). Južnoafrička Republika predstavljala je pogodno tlo za razvoj rasnih konflikata, ne toliko zbog same multikulturalnosti, koliko zbog neuspjeha političkih

sistema da uspostave održivu koegzistenciju među stanovništvom različitog porijekla i kulture. Pritom je ključno naglasiti ulogu kolonijalizma, a naročito arbitrarnost kolonijalnih granica i politika, koje su produbile postojeće razlike i proizvele dugotrajne društvene podjele. U dvadesetom vijeku glavni društveni problem bio je dominacija bijelog stanovništva nad crnom južnoafričkom većinom - Kuci u svojim djelima problematizuje taj odnos kroz kritiku režima aparthejda i analizu posljedica postaparthejdne epohe, uključujući nasilje nad crnim stanovništvom i promjene u odnosima moći nakon ukidanja rasne segregacije.

Baba (2004, 26) ističe da postkolonijalna perspektiva omogućava sagledavanje i potvrđivanje istorija izrabljivanja, kao i evolucije strategija otpora. Proučavanje svjetske književnosti, prema njegovom shvatanju, može se razumjeti kao analiza načina na koji kulture najprije prepoznaju i konstituišu sopstveni identitet, prije nego što ga projektuju u predstave drugosti. U tom smislu, kulture se ne mogu posmatrati kao jedinstvene cjeline, niti ih je moguće svesti na dualizam Sopstva i Drugog (2004, 76). Naime, kolonijalni diskurs proizvodi kolonizovanog subjekta kao društvenu stvarnost koja je istovremeno „druga“, ali u potpunosti saznatljiva i vidljiva (2004, 135). Upravo ta vidljivost rasnog ili kolonijalnog Drugog postaje mjesto identifikacije, ali i problematična tačka unutar samog diskursa, jer podrazumijeva pokušaj njegovog zatvaranja u unaprijed određene obrasce.

U Kucijevim romanima nasilje nad Drugim neraskidivo je povezano sa formiranjem identiteta, budući da junaci svoj identitet oblikuju upravo u odnosu prema Drugom. U romanu *Zemlje sumraka*, Don svoj identitet formira u odnosu prema Vijetnalcima, a J. Kuci u odnosu sa Hotentotima i Bušmanima, dok Dejvid i Lusi Luri u romanu *Sramota* svoj položaj definišu u odnosu prema Petrusu. Kako ističe L. Petrović (2004, 25), istorija bijele civilizacije može se posmatrati kao istorija pokušaja da se privilegovani status održi i odbrani nasiljem. U Kucijevim romanima, upravo putem nasilja bijeli čovjek traga za sopstvenim identitetom.

Takav identitet obilježen je ambivalentnošću, odnosno istovremenim prisustvom straha i osjećaja superiornosti. Likovi sebe doživljavaju kao kulturno i rasno superiorne u odnosu na „kosooke“, crne ljude ili „divljake“, ali ih istovremeno prati osjećaj ugroženosti, jer Drugog doživljavaju kao prijetnju usled nemogućnosti da ga upoznaju bolje. Stoga, u nastojanju da opravdaju nasilje, oni konstruišu stereotipe o Drugom, pripisujući mu osobine poput divljaštva, ljudožderstva, požude i anarhije (Baba 2004, 138). Stereotip više nije samo sredstvo predstavljanja Drugog, već jedan od ključnih mehanizama kolonijalne moći. On, zapravo, omogućava kolonizatoru da Drugog prikaže kao unaprijed poznatog i trajno određenog, čime se opravdavaju različiti oblici kontrole i nasilja. Takvo razumijevanje posebno je značajno za analizu Kucijevih likova, s obzirom na to da oni svoju superiornost zasnivaju upravo na stereotipnim predstavama o Vijetnalcima, afričkim plemenima i crnim Južnoafrikancima.

U tom kontekstu, strah Dona da neće postati odlikovani vojnik u službi „velike Amerike, veće od svih nas“ (Kuci 2005, 17), potiskuje svijest o neispravnosti psihološke strategije, koja vodi daljem uništenju Vijetnamaca. Na sličan način, uvjerenje da su „hrišćani narod sa naročitom sudbinom“ (Kuci 2005, 67), omogućava J. Kuciju da sebi pripiše pravo na nasilje nad svima koji odstupaju od njegovog sistema društvenih i kulturnih vrijednosti. Time Kuci pokazuje da nasilje u kolonijalnom diskursu nije samo sredstvo političke dominacije, već i način očuvanja nestabilnog identiteta zasnovanog na strahu od Drugog.

U kolonijalnom diskursu, lik kolonijalnog Drugog konstituiše se kroz uznemirujuću distancu između kolonijalističkog Sopstva i kolonizovanog Drugog, pri čemu se Drugi ne prikazuje kao autonomni subjekt, već kao konstrukcija koja proizilazi iz odnosa moći (Baba 2004, 117). U tom okviru, kolonijalističko Sopstvo u Kucijevim romanima oličeno je u bijelom čovjeku, pripadniku zapadne civilizacije, dok kolonizovani Drugi zauzima poziciju autohtonog stanovnika afričkog kontinenta. Iz takvog, hijerarhijski uspostavljenog odnosa, proizilaze sukobi koji se u romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota* manifestuju kroz agresivnost i nasilje, pri čemu prizori nasilja istovremeno fasciniraju i užasavaju čitaoca. Fiktivna nepravda, varvarstvo, egoizam i percepcija Drugog kao neprijatelja, pokreću protagoniste i podstiču destruktivnu stranu njihove ličnosti. Takav odnos ukorijenjen je u kolonijalnom diskursu, u kojem se drugost povezuje sa varvarstvom, dok se Sopstvo poistovjećuje sa civilizacijom.

Todorov (2010, 40) „civilizovanost“ definiše kao sposobnost potpunog prepoznavanja ljudskosti drugog. Prema njegovom shvatanju, taj proces podrazumijeva dvije etape: prvu, u kojoj uočavamo da drugi imaju način života različit od našeg i drugu, kada prihvatamo da ih vidimo kao nosioce iste ljudskosti. Na ovaj moralni zahtjev nadovezuje se i intelektualna dimenzija, u kojoj treba navesti one bliske nama da razumiju strani identitet, što ujedno predstavlja čin civilizacije.

Upravo se takva pozicija prepoznaje u liku Lusi u romanu *Sramota*, s obzirom da ona pokazuje sposobnost da prepozna ljudskost u Petrusu, dok istovremeno nastoji da svog oca uvede u razumijevanje Petrusovog identiteta i društvene uloge. Nasuprot tome, odnos Dejvida i Petrusa ostaje obilježen međusobnim nerazumijevanjem i težnjom ka uspostavljanju nadmoći, pri čemu nijedan od njih ne uspijeva u potpunosti da prizna drugog kao ravnopravnog subjekta.

Arent (2002, 64-66) ističe da su moć i nasilje različiti fenomeni, iako se u praksi često javljaju zajedno. Ona naglašava da se moć i nasilje mogu razumjeti kao suprotnosti, budući da se nasilje najčešće javlja onda kada je moć ugrožena. Nasilje se u ovom kontekstu uglavnom razumije kao instrumentalno, odnosno usmjereno ka određenom cilju - poput svakog sredstva, ono zahtijeva opravdanje u cilju kojem teži.

Polazeći od pretpostavke o cilju koji opravdava nasilje kao sredstvo, može se uočiti da se likovi J. Kuci, Don i Dejvid Luri nalaze na tački razvoja zapadne svijesti, u kojoj se ona u toj mjeri individualizovala i porekla objektivnu stvarnost, da se spoljašnji svijet pojavljuje isključivo kao subjektivna projekcija te svijesti (Petrović 2004, 24). Otuda se i američka politika u Vijetnamu, kao i politika aparthejda u Južnoj Africi, mogu tumačiti kao neuspjeli civilizacijski eksperimenti, budući da predstavljaju pokušaje nametanja modela zapadne civilizacije, koji je zanemarivao subjektivitet Drugog.

Na ovaj pravac razmišljanja nadovezuje se Fanon, koji odbacuje razliku između kolonijalnog rasizma i drugih oblika rasizma, jer svaki od njih vodi istoj propasti čovjeka (2015, 86-87). U skladu sa tim, prepoznavanje otvorene dimenzije svake svijesti i afirmacija jednake vrijednosti ljudskog duha, predstavljaju ključ za prevazilaženje kategorija superiornosti bijele i inferiornosti crne rase.

U romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota* Kuci prikazuje način na koji se kolonijalno Sopstvo konstituiše kroz nasilje nad Drugim, pri čemu agresija ne potvrđuje moć, već razotkriva njenu duboku krizu i unutrašnju nestabilnost. Na taj način, ovi romani svjedoče da je kolonijalno nasilje izraz civilizacijskog neuspjeha i nemogućnosti zapadne svijesti da prepozna ljudskost Drugog, izvan hijerarhijskih i rasnih kategorija.

3. Nasilje nad drugim u romanu *Zemlje sumraka*

Petrović (2004, 12) smatra da Kucijev prvijenac *Zemlje sumraka* predstavlja jedan od najjasnijih moralnih protesta protiv destruktivnih ideala, koji stoje u osnovi zapadno-civilizacijskih i kolonijalnih diskursa. Roman zapravo funkcioniše kao kritički prikaz zapadne civilizacije, jer pokazuje da su njeni „civilizacijski“ diskursi duboko utemeljeni u nasilju, dominaciji i moralnoj degradaciji. Protagonista prvog dijela romana, *Projekat Vijetnam*, jeste Don, službenik Mitografskog odjeljenja Instituta Kenedi, koji početkom 1973. godine dobija zadatak da preradi svoj izvještaj za Kucija, rukovodioca projekta Novi život. U pitanju je faza istraživačkog projekta vezanog za rat u Vijetnamu, čiji je cilj da se vojnici ubijede u ispravnost projektnih preporuka i da im se ponude savjeti od potencijalnog strateškog značaja. Tokom izrade izvještaja, Don ispoljava izražen stepen anksioznosti i straha od nadređenog, dok se njegovo profesionalno nezadovoljstvo nadovezuje i na neispunjenost na ličnom planu. U odnosu sa suprugom Merilin on nastoji da očuva duhovnu ravnotežu, za koju vjeruje da mu je neophodna, kako bi mogao da se posveti stvaralačkom radu. Međutim, Merilinine emocionalne ispade Don tumači kao „histerične“ (Kuci 2005, 16), čime se otkriva njegov patrijarhalni odnos prema ženi i nemogućnost uspostavljanja ravnopravne emocionalne komunikacije. Istovremeno, Merilin smatra da Don, približavajući se mehanizmu rata u Vijetnamu, biva izložen vizijama užasa, koje ga moralno izopačuju:

„Živi u nadi da će moja psihička ostrvljenost, kako to nazivaju njeni prijatelji, nestati kada se okonča rat, a sa ratom i *Projekat Vijetnam*, da će me povratak civilizaciji pripitomiti i na kraju učiniti opet čovekom.“ (Kuci 2005, 17)

Fotografije, koje Don nosi sa sobom u aktovki, predstavljaju sastavni dio izvještaja o Vijetnamu i čine zbirku dokumenata o torturi izvršenoj nad vijetnamskim zarobljenicima. Don kontemplira nad tim prizorima sa perverznom zadovoljstvom, uvlačeći čitaoca u spektakl nekontrolisane nasilnosti. Žrtva je svedena na poniženi i dehumanizovani objekat, dok se izvršioc nasilnih činova glorifikuju kao pobjednici. Anonimnost žrtve suprotstavljena je potpunoj identifikaciji napadača, čime se dodatno potvrđuje da je žrtva svedena na funkciju sredstva, koje razotkriva moralnu i etičku degeneraciju napadača. Donova mentalna izopačenost ispoljava se istovremeno na planu akcije i naracije, pri čemu Kuci nigdje u tekstu ne ostavlja prostor za njegovo moralno preispitivanje. Na taj način, čitalac biva primoran da se suoči sa hladnom prezentacijom nasilja kao sastavnog dijela kolonijalne svijesti. Za jednu u nizu fotografija Don navodi:

„Vilson pridržava pred sobom na zemlji uspravno postavljenu, odsečenu mušku glavu. Beri ima dve, i drži ih za kosu. Glave su vijetnamske, uzete sa mrtvih ili gotovo mrtvih tela. (...) Umrli su dobro. (Ipak, nalazim da ima nečeg smešnog u odsečenoj glavi. Čoveka možda mogu da ganu srceparajuće fotografije uplakanih majki koje dolaze po tela svojih ubijenih sinova; mrtvački kovčeg na ručnim kolicima, pa čak i plastična kesa veličine ljudskog tela, možda imaju svoje elementarno dostojanstvo; ali može li se isto reći i za majku koja odnosi sinovljevu glavu u torbici, kao neku sitnicu kupljenu u samousluzi? Kikoćem se.)“ (Kuci 2005, 23)

Kuci konstruiše lik Dona kao predstavnika zapadne civilizacije, kako bi pokazao da patološko ponašanje ne proizilazi isključivo iz individualnih sklonosti, već je i posljedica političkih pravila, koja pojedinac prihvata i prema kojima postupa. Istovremeno, autor gradi lik Dona kroz parodiju njegovog ideala ličnog i stvaralačkog uspjeha, koji se zasniva na težnji ka dominaciji i simboličkoj „pobjedi“ nad Drugim. Dodatni parodijski efekat ostvaruje se i u njegovom odbijanju da putuje u Vijetnam, s obzirom na to da Don smatra da do istine o Drugom može doći isključivo putem samoposmatranja. Time se

problematizuje ideja objektivnog znanja o Drugom, jer se pokazuje da je Donovo razumijevanje zasnovano na subjektivnoj projekciji, a ne na stvarnom iskustvu i susretu s Drugim. Relativnost nevinosti Vijetnamaca najbolje ilustruje Donov citat jednog člana tima snajperista:

„Na sto jardi, ko može da razlikuje jednog kosookog od drugog? Možeš samo da mu razneseš glavu i da se nadaš.“ (Kuci 2005, 31)

Ovakvo viđenje Vijetnamaca potvrđuje Babino shvatanje stereotipa, kao mehanizma kolonijalne moći (2004, 138). Kolonizovani subjekt ne posmatra se kao pojedinac, već kao unaprijed određena i homogena kategorija. Istovremeno, Said (2002, 585) pokazuje da kolonijalni diskurs funkcioniše upravo kroz proizvodnju pojednostavljenih predstava o Drugom, koje zamjenjuju stvarno poznavanje drugih kultura. U tom smislu, Donovo nasilje proizilazi iz ideološke slike Vijetnamaca, a ne iz njihovog stvarnog identiteta.

Navedeni citat na sažet i brutalan način razotkriva kolonijalnu dehumanizaciju Drugog i logiku, koja stoji iza nasilja u kolonijalnom diskursu - Drugi se ne vidi kao pojedinac sa identitetom, već kao anonimna, homogena grupa. Time se briše individualnost i svaka razlika među ljudima. Ako se ne razlikuju pojedinci, onda se ni ne priznaje njihova ljudskost, a nasilje postaje tehnički čin, a ne moralni problem. To je ključna logika kolonijalne i ratne ideologije: kada Drugi nije individua, njegovo uništenje se može prikazati kao „operacija“, a ne ubistvo. Za Dona u Vijetnamu postoji samo jedno pravilo: rasparčati, uništiti i individualizovati, sa ciljem da pojedinac shvati da je kriv samim tim što je kažnjen:

„Postoji samo jedan problem u Vijetnamu, a to je problem pobjede. Pobjeda je tehnički problem. U to moramo verovati. Pobjeda je stvar sile, a mi raspoložemo dovoljno velikom silom.“ (Kuci 2005, 36)

Kuci, kroz pripovijedanje o događajima u Vijetnamu, pokazuje da ugnjetavanje i nepravda nisu ograničeni isključivo na Južnu Afriku, već imaju univerzalni karakter. Istražujući traumatska iskustva izvan teritorije Južne Afrike, on nastoji pronaći put ka kolektivnom izlječenju. Prvi dio romana završava opisom života Dona i njegovog sina Martina u hotelskoj sobi. Sudski izvršitelji dolaze pred vrata s nalogom i zahtijevaju od Dona da omogući supruzi kontakt s djetetom, koje je oteo kako bi Merilin dokazao svoju moć. U stanju panike, Don gubi kontrolu nad svojim postupcima i fizički povređuje sina:

„Držim nož u ruci, kao olovku, i zarivam ga. Dete se koprca i opušta. Poklapa me dugi, ravnomerni zvuk kao ledena ploča (...) Koža se isprva opire ortogonalnom pritisku, čak i dečja koža. A onda: *plop*. Možda sam štaviše to *plop* čuo kroz šaku, kao što u mirnom seoskom kraju čovek kroz tabane čuje udaljenu lokomotivu. Opet neko vrišti. To je moja žena Merilin, koja je takođe ovde (um mi je sada sasvim bistar). Ne treba da brine, ja sam dobro. Čučim iza Martina i smešim se preko njegovog ramena da bih im stavio do znanja da je sve u redu, mada nisam siguran, iz sadašnje perspektive, da je to baš pravi osmeh za tu priliku, otkriva previše zuba, previše se svetla odbija od tih zuba. Čvrsto držim Martina oko grudi da se ne bi skljkao na pod; nož za voće sam gurnuo koliko sam mogao, dublje ne može zbog drške.“ (Kuci 2005, 51)

Don ne vidi Drugo kao ljudsko biće, već kao objekt znanja i kontrole. To omogućava nasilje bez moralne refleksije. Don završava u sanatorijumu, jer njegov pokušaj da svijet potpuno racionalizuje i kontroliše dovodi do kolapsa njegove percepcije i raspada subjektivnog identiteta, što se manifestuje kao psihički slom. Njegov odnos prema ženi i sinu obilježen je emocionalnom distancom, jer Don nije sposoban za autentične međuljudske odnose, već ih podređuje vlastitom ideološkom i egocentričnom pogledu na svijet. On ne osjeća krivicu u moralnom smislu - njegov slom je rezultat unutrašnjeg raspada ideološkog sistema, koji više ne može da održi koherentnu sliku stvarnosti.

Radnja drugog dijela romana *Priča Jakobusa Kucija* smještena je u Južnu Afriku, 1760. godine. Kolonizator holandskog porijekla, J. Kuci, pripovijeda o svom susretu sa autohtonim plemenima, kada je sa svojim slugama krenuo u pohod na zemlju Namaka, čiji stanovnici do tada još nisu vidjeli bijelog čovjeka. Dominantna je slika J. Kucija o Hotentotima i Bušmanima, autohtonim stanovnicima jugozapadne Afrike, koja obiluje stereotipnim predstavama:

„Jedini ponor koji nas deli od Hotentota jeste naše hrišćanstvo. Mi smo hrišćani, narod sa naročitom sudbinom. Oni takođe postaju hrišćani, ali njihovo je hrišćanstvo prazna reč. Znaju oni da će biti donekle zaštićeni kad se pokrste, nisu glupi, znaju da mogu da računaju na saosećanje kad vas optuže što ih zlostavljate iako su krštene duše. Inače, potpuno im je svejedno da li su hrišćani ili pagani, rado će pevati vaše himne ako to znači da će ostatak nedelje provesti prežderavajući se na vaš račun.“ (Kuci 2005, 67-68)

J. Kuci koristi stereotipne predstave o afričkim plemenima, polazeći od pozicije subjekta koji sebe vidi kao gospodara, dok crne Afrikance svodi na ulogu sluge, čija je funkcija da omogući realizaciju njegovih ciljeva. Takav cilj podrazumijeva napad na Drugog, njegovo posjedovanje i negiranje, pri čemu se interesovanje za Drugog u ovom dijelu romana, pojavljuje isključivo kao instrument eksploatacije njegove teritorije i prirodnih resursa.

Takva konstrukcija Drugog odgovara Babinoj tvrdnji da stereotip funkcionise kao oblik kolonijalne moći (2004, 138). Prikazujući afrička plemena kao bića trajno određena svojom inferiornošću, J. Kuci opravdava njihovu potčinjenost i eksploataciju, dok istovremeno potvrđuje identitet nosioca civilizacije. Upravo kroz takve predstave, J. Kuci održava uvjerenje o sopstvenoj civilizacijskoj superiornosti.

Kolonijalno nasilje, koje se uspostavlja u odnosu prema Drugom, ogleda se i u opisu „divlje“ Bušmanke, koja prema predstavi J. Kucija, postaje ideal slobode, dok se kao ključno sredstvo dominacije izdvaja moć muškarca:

„I kada je živa, ona je praktično mrtva. Videla je kako ubijate njene muškarce, koji su za nju predstavljali moć, videla je kako u njih pucate kao u pse. Vi ste sada postali Moć, a ona naprosto nije ništa, ona je krpa kojom možete da se obrišete i da je bacite. Možete da radite sa njom šta hoćete.“ (Kuci 2005, 71)

Patrijarhalna dimenzija romana *Zemlje sumraka* ogleda se u načinu na koji se ideje „ljudskosti“, „civilizacije“ i „normalnosti“ oblikuju kroz mušku perspektivu i kroz odnose dominacije nad Drugim. U prvom dijelu romana, Don je prikazan kao subjekt čija je psihička kriza u središtu narativa, dok se njegov odnos sa Merilin uspostavlja u okviru patrijarhalne hijerarhije. Njegova „psihička ostrvljenost“ i ratno iskustvo stavljeni su u fokus, dok se Merilinina uloga svodi na pokušaj da ga vrati u stanje društveno prihvaćene normalnosti. Time se žena pozicionira kao korektivni, ali sporedni faktor, dok muškarac ostaje nosilac iskustva i subjekt identiteta. Sličan obrazac javlja se i u prikazu žena u drugom dijelu romana, kroz perspektivu J. Kucija, gdje se ženski likovi ne pojavljuju kao autonomni subjekti, već kao objekti kolonijalne i muške percepcije. U tom kontekstu, patrijarhalna i kolonijalna logika moći djeluju zajedno, jer se dominacija nad ženama i dominacija nad kolonizovanim Drugim zasnivaju na istoj hijerarhijskoj strukturi. Ova sprega naročito dolazi do izražaja u opisu žene kao „praktično mrtve“ i „krpe“, kojom se može u potpunosti raspolagati. Takva radikalna dehumanizacija pokazuje da žena više ne posjeduje status subjekta, već postaje objekt upotrebe, lišen volje i identiteta. Njen položaj dodatno je određen činjenicom da je izgubila „muškarce koji su predstavljali moć“, čime se sugerise da je i njena društvena vrijednost posredovana muškim autoritetom. Stoga se može zaključiti da se ženski likovi u romanu *Zemlje sumraka* ne posmatraju kao autonomni subjekti, već da njihovo postojanje i funkcija zavise od odnosa prema muškoj moći.

Ako je pretpostavka istorije da je civilizacija moć da subjekt ne bude sadržan u prostoru, onda se kod J. Kucija ta ideja ostvaruje kroz odnos prema spoljašnjem svijetu, kao potencijalnoj prijetnji identitetu (Petrović 2004, 24). Drugim riječima, očuvanje identiteta postaje moguće samo kroz nastojanje da se to spoljašnje kontroliše ili uništi. U tom smislu, marginalizacija afričke kulture i tradicije ogleda se u činjenici da tokom života među autohtonim stanovništvom, J. Kuci naglasak stavlja na pjesme i ples, dok vlast, zakoni i religija gotovo da ne postoje. Istovremeno, istraživač je i gospodar prostora koji odlučuje o životu divljaka. *Priča Jakobusa Kucija* zapravo funkcioniše kao parodija dokumentarnog teksta, odnosno pokazuje kako izvještaj pisan u prvom licu, sa pretpostavkom dominantne superiornosti bijele rase, može biti uklopljen u ono što se smatra objektivnom istorijskom literaturom. Glas J. Kucija u izvještaju obiluje arogancijom, rasizmom i samozadovoljstvom. Kolonijalizam se na ovom mjestu posmatra kao nastavak ideje gospodarskog Sopstva i njegove potvrde, koja se ostvaruje isključivo kroz demonstraciju moći. Stoga, kada mu se osmijehne žena iz plemena Hotentota, J. Kuci kaže:

„Zauzvrat mi se nasmešila, osmehom koji je, po svemu sudeći, bio i poziv, mada sam jedva mogao da poverujem da je toliko glupa da pomisli da bih delio krevet sa svojim slugama i njihovom droljom.“ (Kuci 2005, 97-98)

Drugi se označava kao „tamni narod“, čime se uspostavlja rasna i civilizacijska hijerarhija koja ga svodi na dehumanizovanu masu, nad kojom je nasilje opravdano:

„Ubijanje mi ne pričinjava nikakvo posebno zadovoljstvo; ali odlučio sam da ja budem taj koji će povući obarač i, u svoje ime i u ime svojih sunarodnika, koji postoje, obaviti taj žrtveni obred, vršeći nad tamnim narodom ubistva koja smo svi želeli. Svi su krivi, bez izuzetka.“ (Kuci 2005, 117)

U takvom okviru, ubistvo dobija oblik „žrtvenog“ čina, koji postaje moralno i kolektivno opravdan, iako zapravo služi učvršćivanju identiteta i superiornosti kolonijalnog subjekta, kroz potpunu negaciju Drugog. Stoga, J. Kuci ubistvo ne prikazuje kao čin ličnog zadovoljstva, već kao dužnost koju preuzima „u svoje ime i u ime svojih sunarodnika“ - time se individualna odgovornost proširuje na cijelu zajednicu i stvara utisak da je nasilje zajednički čin.

Dajući glavnom junaku ispovijesti svoje prezime, autor Kuci čini sebe integralnim dijelom teksta, smatrajući i sebe dijelom sistema koji problematizuje. Nazivanje lika J. Kuci stoga nije autobiografski potez, nego postupak koji otvara pitanja identiteta, kolonijalne moći i načina na koji se istorija pripovijeda.

Glavni junak prvog dijela romana *Projekat Vijetnam*, Don, i glavni junak drugog dijela, *Priča Jakobusa Kucija*, J. Kuci, opsjednuti su ličnom dimenzijom kolonizacije i potragom za značenjem ljudskosti. Njihovo shvaćanje ljudskosti oblikovano je rasnim i kolonijalnim podjelama, koje se svode na podjele između kolonizatora i kolonizovanih, „civilizovanih“ i „necivilizovanih“, odnosno sopstvenog i drugog naroda. Oba junaka smisao svog postojanja traže kroz nasilje, dominaciju i kolonijalni odnos prema Drugom, čime se zapravo razotkriva proces gubitka ljudskosti. Njihova dimenzija kolonizacije predstavlja prozor u nedokučivu drugost, gubitak, slabost i potisnute aspekte bića.

Kucijevi junaci oblikuju svoj identitet učestvujući u nasilju – bilo kroz uživanje u njegovom posmatranju, kao Don, ili direktno kroz njegovo činjenje, kao J. Kuci. Na prvi pogled, oni nemaju mnogo zajedničkih obilježja – dolaze iz različitih vremenskih perioda, istorijskih okolnosti i lokacija, ali detaljnijom analizom postaje jasno da oba teksta istražuju zajedničku psihologiju kolonijalizma i opresije, kao i mračni

identitet, iskazan kroz učešće Sjedinjenih Američkih Država u ratu u Vijetnamu i holandsku kolonizaciju Južne Afrike. Obojica se smatraju istraživačima, čija je dužnost da saznaju nepoznato, obuhvate ga i potčine, ali se zapravo suočavaju s problemima ontološke prirode - nesigurni su u pogledu svog postojanja u odnosu na spoljašnji svijet. I Don i J. Kuci pripovijedaju o svojim nasilnim činovima na patološki način - otuđeni su od sopstvenih emocija. Oni krive i kritikuju Drugog, dok istovremeno precjenjuju vlastitu vrijednost kao opravdanje za nasilje koje sprovode. Insistiraju na tome da njihova djela ne proizilaze iz želje za krvoprolićem, već iz navodne želje da čine dobro u svijetu. U njihovim umovima nasilje se stoga percipira, ne samo kao opravdano, već i kao poželjno i zadivljujuće. Na kraju, obojici nedostaje empatija prema žrtvama njihovog nasilja - bezosjećajni su prema patnji Drugog i izvršavaju nasilje bez osjećaja krivice.

Povezujući savremeni američki imperijalizam sa evropskim kolonijalnim nasleđem u Africi, Kuci u oba dijela romana *Zemlje sumraka* istražuje pitanja moći, destruktivnih susreta kultura i dezintegracije ljudskog duha. Roman predstavlja ispitivanje neuspjeha prosvjetiteljskog projekta, otkrivajući dubok jaz između ideala razuma, napretka i civilizacije i nasilnih praksi kolonijalizma i modernog imperijalizma. Iako su vremenski i prostorno razdvojene, obje priče povezuje zajednički obrazac imperijalne vlasti, koja se oslanja na tzv. objektivni sistem znanja, kako bi legitimisala nasilje (Rawal and Digvijay 2026, 278-279). Na taj način, roman *Zemlje sumraka* pokazuje da, iako se istorijski oblici kolonijalizma razlikuju u zavisnosti od vremena i prostora, različiti kolonijalni projekti često dijele slične mehanizme legitimizacije nasilja, zasnovane na hijerarhijskom odnosu prema Drugom. Autor Kuci postavlja ključno pitanje: ukoliko oni koji sebe predstavljaju kao nosioce civilizacije u ratnim okolnostima, ispoljavaju destruktivne obrasce ponašanja, vršeći nasilje nad drugima bez osjećaja savjesti i krivice, u čemu se onda ogleda razlika između „civilizovanih“ i „divljaka“?

4. Nasilje nad drugim u romanu *Sramota*

Radnja romana *Sramota* započinje u Kejptaunu, gdje glavni junak, Dejvid, pedesetdvogodišnji profesor komunikacija na Univerzitetu u Kejptaunu, saopštava da „opstaje na tjeskobnom vihoru promiskuiteta“ (Kuci 2005, 10). Dejvid ne osjeća posebnu strast ni prema čemu, kako u privatnom, tako i u profesionalnom životu. Takvo stanje narušava susret sa studentkinjom Melani, koja u Dejvidu budi nakratko strastvenu stranu. Međutim, ubrzo se pokazuje da je taj odnos jednostran, a kulminira Melaninom prijavom za seksualno uznemiravanje. Nakon sprovedene istrage, Dejvid gubi posao, društveni status, a na kraju i svoje dostojanstvo. Uvidjevši da ga za Kejptaun gotovo ništa ne vezuje, on odlazi u Salem, gradić u Istočnom Kejpu, gdje njegova kćerka Lusi živi na malom imanju i zarađuje prodajom cvijeća i povrća. Boravak na imanju predstavlja pokušaj Dejvidovog udaljavanja od prethodnog života, ali i prostor suočavanja sa drugačijim društvenim odnosima i novom stvarnošću Južne Afrike nakon aparthejda. U novom okruženju Dejvid učestvuje u svakodnevnim poslovima na imanju, pomaže komšiji Petrusu i brine o psima u azilu za životinje, čime se postepeno uključuje u život zajednice, od koje je ranije bio distanciran.

Ipak, Dejvidovo iskustvo oblikovano je odrastanjem u atmosferi južnoafričkog aparthejda, pa se tragovi takvog načina mišljenja mogu uočiti i u njegovim zapažanjima o društvu. U tom smislu se može razumjeti i njegov ironični komentar:

„Da se nađem Petrusu. To mi se dopada. Dopada mi se istorijska pikanterija. Hoće li mi on isplaćivati nadnicu za moj trud, šta misliš?“ (Kuci 2006, 68)

U postaparthejdnoj svakodnevici odnos prema Drugom postaje relativizovan -dok je u vrijeme aparthejda bijeli čovjek crnom čovjeku isplaćivao nadnicu za rad, nakon zvaničnog ukidanja režima i pripadnici crne populacije stiču pravo na ekonomsku i socijalnu ravnopravnost. Iz toga proizilazi i značenje Dejvidovog ironičnog komentara o mogućnosti da se „nađe Petrusu“, koji svjedoči o njegovoj svijesti o izmjeni u društvenim odnosima, ali i o nelagodi, koja je rezultat gubitka nekadašnje privilegovane pozicije.

Dejvid se sa promjenom odnosa moći suočava i kroz traumatično lično iskustvo, koje ga primorava da preispita sopstveni položaj u novoj društvenoj stvarnosti. Najveći stepen bespomoćnosti on doživljava u trenutku kada svjedoči provali u kuću, u kojoj boravi sa kćerkom Lusi, i nasilnom napadu na nju. Naime, dvojica muškaraca i dječak, služeći se prevarom, ulaze u kuću, fizički napadaju Dejvida kada pokušava pružiti otpor i pokušavaju da ga zapale, dok nad Lusi vrše seksualno nasilje. Nakon napada, Lusi moli oca da se tokom davanja iskaza policiji, zadrži isključivo na onome što se dogodilo njemu, čime Dejvid postaje svjestan da ona ne namjerava govoriti o seksualnom nasilju koje je nad njom počinjeno. Njeno odbijanje da prijavi zločin proizilazi iz složene društvene stvarnosti postaparthejdne Južne Afrike, u kojoj se pitanje nasilja ne može posmatrati odvojeno od konteksta rasnih odnosa, istorijske krivice i preraspodjele moći. Za Lusi iskustvo nasilja ne predstavlja samo individualnu traumu, već i dio društvene stvarnosti obilježene nasleđem kolonijalizma i aparthejda, zbog čega ono za nju dobija drugačije značenje. Upravo zato ona insistira na tome da se događaj ne tretira kao javno pitanje, već kao iskustvo koje pripada isključivo njenoj privatnoj sferi:

„Ovo nema nikakve veze sa tobom, Dejvide. Hteo bi da znaš zašto u policiji nisam podnela jednu određenu prijavu. Reći ću ti, ako obećaš da to više nećeš pominjati. Zato što taj događaj, ako mene pitaš, spada u čisto privatne stvari. U neko drugo vreme, na nekom drugom mestu, možda bi se i mogao smatrati javnim. Ali na ovom mestu, u ovo vreme, on to nije. To je moja, stvar, samo moja.“

„A ovo mesto podrazumeva šta?“

„Ovo mesto podrazumeva Južnu Afriku.“ (Kuci 2004, 97-98)

Ovim riječima Lusi jasno povezuje svoje iskustvo sa društvenim okolnostima savremene Južne Afrike, sugerišući da se nasilje nad njenim tijelom ne može razumjeti van istorijskog konteksta zemlje u kojoj živi. Time roman dodatno problematizuje pitanje krivice, moći i odgovornosti u postaparthejdnom društvu, gdje granice između privatnog i političkog postaju nejasne i međusobno isprepletene.

Kuci, romanom *Sramota*, zapravo ukazuje na izostanak optimistične vizije „nove“ Južne Afrike, prikazujući društvo u kojem je nasilje i dalje duboko prisutno, uprkos formalnom ukidanju rasnih podjela. Roman pritom uspostavlja paralelu između seksualnog uznemiravanja ne-bijele studentkinje Melani od strane Dejvida i seksualnog nasilja nad bijelom ženom, koje izvršavaju trojica crnih muškaraca, čime problem nasilja izmješta van rasnih opozicija, i pokazuje da ono prožima cjelokupno postaparthejdno društvo.

Lik Melani u romanu *Sramota* ima mnogo značajniju funkciju od one koju joj na prvi pogled dodjeljuje narativ. Njena uloga se ne iscrpljuje u pokretanju zapleta i Dejvidovog profesionalnog pada, već predstavlja prvi ozbiljan test njegove percepcije moći i identiteta. Iako Dejvid njihov odnos nastoji predstaviti kao izraz obostrane privlačnosti, u romanu se uporno ukazuje na duboku neravnopravnost između profesora i studentkinje. Dejvidov akademski položaj, životno iskustvo i institucionalni autoritet određuju okvir, unutar kojeg Melani donosi odluke, zbog čega pitanje pristanka ostaje trajno

problematizovano. Čak i u situacijama, u kojima Melani ne pruža otvoreni otpor, roman sugerše da njena pozicija studentkinje u odnosu na Dejvidov akademski i društveni autoritet, dovodi u pitanje mogućnost istinski slobodnog pristanka:

„Ona se ne otima. Samo se iskreće: iskreće usne, iskreće oči. Dozvoljava mu da je opruži na krevetu i svuče: čak mu i pomaže, izdiže ruke, potom i bokove. (...) Kao da je rešila da omlitavi, umre u sebi dok ovo traje, poput zeca kad mu se lisičji zubi sklope za vratom. Kako bi sve što joj se ovde radi izgledalo kao da se radi negdje drugde, negde daleko.“ (Kuci 2004, 25)

Kroz lik Melani, Kuci otvara pitanje odnosa između seksualnosti, moći i reprezentacije Drugog. Posebno je značajno što Melani uglavnom ćuti. Njena perspektiva ostaje nedostupna čitaocu, dok se događaji prikazuju dominantno kroz Dejvidovu svijest. Takva narativna strategija podsjeća na položaj brojnih marginalizovanih subjekata u kolonijalnim diskursima, čiji se glasovi pojavljuju samo fragmentarno ili posredno. Shodno tome, Melanino ćutanje može se posmatrati kao važan motiv, koji povezuje pitanje rodne i postkolonijalne potčinjenosti.

Melani i Lusi funkcionišu kao dvije međusobno povezane figure ženskog iskustva nasilja. Dok Melani postaje žrtva zlopotrebe institucionalne i rodne moći, Lusi postaje žrtva brutalnog fizičkog i seksualnog nasilja. Kuci time pokazuje da nasilje nije ograničeno na jednu rasu, klasu ili društvenu grupu, već da predstavlja trajni mehanizam uspostavljanja dominacije. Paralela između Melani i Lusi istovremeno omogućava preispitivanje promijenjenih odnosa moći u postaparthejdnoj Južnoj Africi, gdje se nekadašnji obrasci dominacije transformišu, ali ne nestaju. Obje protagonistkinje svjedoče o različitim oblicima ranjivosti žena unutar sistema, koji su obilježeni neravnomjernom raspodjelom moći.

Savremena istraživanja romana *Sramota* ukazuju da odnos između Dejvida i Melani nije moguće razumjeti izvan konteksta institucionalne i rodne moći. Vilijams (2025, 781) pokazuje da Kuci kroz ovaj odnos problematizuje uslove koji omogućavaju seksualno nasilje i zlopotrebu autoriteta u akademskom prostoru. Za razliku od Williams, koja fokus stavlja na institucionalni okvir seksualnog nasilja, u radu se Melani posmatra i kao ključna figura u razotkrivanju kolonijalne logike moći, koja se u romanu prenosi i izvan akademskog prostora.

Kuci ne nudi alternative postupke koje bi njegove protagonistkinje mogle preduzeti, kako bi izbjegle seksualno nasilje, što se često tumači kao oblik mazohizma prisutan u prikazima viktimizovanih žena; ako ne kod Melani, onda zasigurno kod Lusi, čija se rasprava o vlastitom silovanju interpretira, ne kao neslaganje sa stavovima počinilaca, već kao svojevrsno prihvatanje tih stavova (Jolly 2006, 163). U slučaju Lusi, njeno ograničeno i suzdržano iznošenje iskustva silovanja ne može se tumačiti kao jasno suprotstavljanje stavovima počinilaca.

Osman (2025, 792) ukazuje da pitanje glasa i ćutanja predstavlja jedno od centralnih mjesta u romanu *Sramota*. U tom smislu, Melanino i Lusino odbijanje da svoje iskustvo u potpunosti verbalizuju ne treba razumjeti kao pasivnost, već kao složen odgovor na iskustvo nasilja. Lusino ćutanje o preživljenom seksualnom nasilju otvara prostor za pregovaranje o njenom mjestu u zajednici i uspostavljanje društvenih odnosa s lokalnim stanovništvom. Ona ne vjeruje da će policija ili pravni sistem donijeti stvarnu zaštitu – u postaparthejdnom kontekstu formalna pravda postoji, ali je u praksi često slaba ili nedovoljna, posebno u ruralnim sredinama. Tranzicioni periodi (kao postaparthejd) proizvode pravnu nesigurnost, jer su institucije pravde istorijski i politički uslovljene. Stoga, Lusino nepovjerenje u sistem proizilazi iz

osjećaja da institucionalna pravda u njoj situaciji ne garantuje ni sigurnost, ni stvarnu promjenu njenog položaja. Ona se ne odriče pravde zato što nije važna, nego zato što procjenjuje da bi insistiranje na njoj moglo ugroziti opstanak i mjesto u novom društvu. Njena odluka je posljedica prilagođavanja promijenjenim odnosima moći - i upravo zato je uznemirujuća i složena.

Lusina odluka da ostane na imanju nakon napada, može se tumačiti kao način da „prihvati“ realnost postaparthejdnih odnosa, čak i kada su oni nasilni i nepravedni. Lusi osjeća krivicu zbog istorijske i kolektivne odgovornosti bijelog stanovništva u Južnoj Africi, koje je tokom aparthejda ostvarivalo privilegije, zasnovane na rasnoj nejednakosti. Ona prihvata društvene promjene koje su nastupile, te nastoji Dejvidu pokazati da je s tim promjenama izgubila pravo da kontroliše Petrusov život. Kada je Dejvid upita zašto joj Petrus nije rekao da negdje odlazi i da li joj se čini sumnjivim to što je otišao neposredno prije napada, ona odgovara:

„Ne mogu ja Petrusu da naređujem. On je svoj gospodar.“ (Kuci 2004, 100)

Iz perspektive Todorova (2010, 42), civilizovanost podrazumijeva ne samo prepoznavanje Drugog kao ljudskog bića, već i spremnost da se vlastita perspektiva koriguje u susretu s Drugim. Međutim, Dejvid pokazuje nesposobnost da prihvati promijenjene odnose moći u postaparthejdnoj Južnoj Africi, jer i dalje interpretira društvene odnose kroz logiku nekadašnje hijerarhije.

Petrusovo ćutanje o mogućoj povezanosti s nasiljem, povezuje se sa Lusinim ćutanjem o sopstvenom iskustvu, jer u oba slučaja oni odbijaju da otvoreno govore o svojoj poziciji Drugog. Stoga je društvena stvarnost vidljiva, ali je Dejvid ne može u potpunosti razumjeti. Iz njegove perspektive, Lusi bi morala jasno da se suprotstavi nasilju, jer to duguje svojoj budućnosti i samopoštovanju:

„Lusi, Lusi, preklinjem te! Ti bi htela da izgladiš nepravde iz prošlosti, ali ovo nije pravi način. Ako ovog časa nešto ne učiniš, nikad više nećeš moći da uspraviš glavu.“ (Kuci 2004, 115-116)

Lusi bira ćutanje, jer je svjesna da bi, ukoliko prijavi nasilje koje je nad njom izvršeno, ono bilo tumačeno prije svega kroz rasni okvir – ne kao seksualno nasilje muškarca nad ženom, već kao seksualno nasilje crnog muškarca nad bijelom ženom. Fanonova analiza kolonijalnih društava pokazuje da formalni kraj kolonijalne dominacije ne podrazumijeva i nestanak njenih psiholoških i društvenih posljedica (2015, 28). Upravo zato Lusino ćutanje nije moguće objasniti isključivo individualnim razlozima. Njena odluka oblikovana je istorijskim nasleđem odnosa između bijelog i crnog stanovništva, zbog čega iskustvo nasilja poprima i širu kolektivnu dimenziju.

Može se zaključiti da ćutanje predstavlja važan motiv u cjelokupnom toku romana *Sramota* - ono se javlja na početku u odnosu Melani i Dejvida, zatim u Dejvidovom odbijanju da sarađuje tokom istrage, nakon optužbe za seksualno uznemiravanje, i na kraju, u Lusinom odbijanju da prijavi počinjeno nasilje. Kada se Lusi prisjeća samog čina nasilja, ona ističe osjećaj lične mržnje, koji je prepoznala kod počinilaca:

„Bilo je tako lično“, kaže. „Toliko lične mržnje. To me je pogodilo više od svega. Ostalo se moglo... očekivati. Ali zašto su me toliko mrzeli? Nikad ih u životu nisam videla.“ (Kuci 2004, 135)

Time tišina postaje integralni dio Kucijevog jezika i način da se nagovijesti ono bezimeno – ono što sami junaci ne mogu artikulirati, a što je zadatak čitaoca da protumači (Petrović 2004, 22). Duh nove političke

realnosti postavlja pripadnicima obje rase zadatak da pronađu sebe u novom društvu. Na taj način, Lusi predstavlja simbol nade za mirnu koegzistenciju različitih rasa u Južnoj Africi – njeno ćutanje nadomješta grijeh iz prošlosti bijele rase i sramotu aparthejda.

Nakon Dejvidovog povratka na imanje, on saznaje da je Lusi trudna i da je odlučila da rodi dijete. Istovremeno saznaje da Poluks, jedan od mladića koji su učestvovali u napadu na Lusi, sada živi kod Petrusa na imanju. Tim povodom, Dejvid se suočava s Petrusom i pita ga zašto je tvrdio da ga ne poznaje, iako su se već ranije susreli. Petrus mu odgovara:

„Ti odeš, ti se vratiš – zašto?“ Izazovno rogači oči. „Ti nemaš posao ovde. Dođeš da čuvaš tvoje dete. Ja isto čuvam moje dete.“

„Tvoje dete? Sad to je on još i dete, taj Poluks?“

„Jeste. On je dete. On je moja familija, moj narod.“

I to je to, nema više laži. *Moj narod*. Goliju istinu ne bi mogao tražiti. E pa, Lusi je *njegov narod*.

„Ti kažeš da je rđavo, to što je bilo“, nastavlja Petrus. „Ja isto kažem rđavo. Rđavo je. Ali to je gotovs.“ Vadi lulu iz usta, zamahuje kamišem kao nožem. „To je gotovs.“

„Nije gotovo. Nemoj se praviti nevešt. Nije gotovo. Naprotiv, tek počinje. Trajaće još dugo pošto ja umrem, i ti.“ (Kuci 2004, 173-174)

Bejad i Keramatfar (2018, 7) smatraju da je u romanu *Sramota* prikazano društvo, u kojem nasleđe aparthejda nastavlja da određuje odnose između pojedinaca, pretvarajući međuljudske veze u stalnu borbu za moć. Ovakvo zapažanje potvrđuje i odnos između Dejvida i Petrusa, koji odražava promijenjenu, ali i dalje konfliktnu raspodelu društvene moći. Ovaj dijalog pokazuje da se odnosi moći u postaparthejdnoj Južnoj Africi više ne mogu posmatrati kroz opozicije između kolonizatora i kolonizovanih. Petrus insistira na vlastitoj autonomiji i pripadnosti „svom narodu“, čime potvrđuje novi društveni poredak, u kojem više nije u podređenom položaju. S druge strane, i Petrus i Dejvid priznaju da je nasilje „rđavo“, ali ga ne dovode do kraja, niti ga prevazilaze, već ga prihvataju kao činjenicu nove stvarnosti. Slično zapaža i Kedari (2013, 8), koji Petrusa tumači kao figuru novog postaparthejdnog poretka. Prema njegovom mišljenju, Petrus nije prikazan samo kao pojedinac koji ostvaruje društveni uspon, već kao simbol preraspodjele moći u Južnoj Africi nakon aparthejda. Međutim, Kuci ne predstavlja ovu promjenu kao konačno rješenje istorijskih sukoba, već kao proces koji otvara nove etičke i političke dileme. Zbog toga odnos između Dejvida i Petrusa ostaje obilježen nepovjerenjem i nerazumijevanjem, čak i onda kada se formalne kolonijalne hijerarhije više ne mogu održati.

U tom kontekstu može se razumjeti i Fanonova ideja tzv. kompleksa zavisnosti kolonizovanih naroda, kao posljedice dugotrajne rasističke strukture u Južnoafričkoj Republici (2015, 86). Iako se hijerarhije formalno mijenjaju, odnosi moći ostaju nestabilni i ne dobijaju konačno razrješenje. Dejvidovo insistiranje da „nije gotovo“, pokazuje njegovu nemogućnost da prihvati novi poredak, dok Petrusov stav ukazuje na prihvatanje konflikta kao stanja, koje se prenosi i u budućnost. Na taj način, roman sugerije da se postkolonijalni sukobi ne okončavaju jednostavno, već nastavljaju da oblikuju društvene odnose i u novom istorijskom kontekstu.

Dejvid nudi Lusi sredstva za preseljenje u Holandiju, kao pokušaj da je skloni na bezbjednije mjesto. Međutim, Lusi ne odustaje od odluke da zadrži dijete, začeto nasilnim činom i da postane Petrusova žena – saglasna je da Petrus predstavlja njihovu vezu kako on želi i da ona ništa neće poricati, bilo kao njegova treća žena ili ljubavnica, pod uslovom da dijete koje nosi bude njegovo i postane član njihove porodice. Zemlju prepisuje na Petrusa, pod uslovom da kuća ostane njena, a ona će biti zakupac na

Petrusovoj zemlji. Time Lusi žrtvuje ne samo svoje tijelo, već i svoju imovinu, čime njen čin prevazilazi individualni okvir i postaje forma kolektivnog izvinjenja i mehanizma pomirenja. Takvo postupanje može se tumačiti kao način suočavanja s kolonijalnom prošlošću, ne u smislu njenog potiskivanja ili zaborava, već u smislu pokušaja da se njene posljedice uključe u novi postaparthejdni poredak. Pored toga, Lusi će redefinirati svoj identitet kroz odnos sa Petrusom i kroz odgoj djeteta, koje nosi miješano rasno porijeklo, što simbolički predstavlja sjedinjenje različitih kulturnih i rasnih identiteta. Iako je njen izbor praćen osjećajem stida, upravo u toj „sramoti“ Lusi pokušava da pronade mogućnost nade i smisla života:

„Da, slažem se, jeste poniženje. Ali možda je to dobro mesto za novi početak. Možda baš to moram naučiti da prihvatim. Da krenem odozdo. Bez ičega. Ne bez ičega *osim*. Bez ičega. Bez keca u rukavu, bez oružja, bez poseda, bez prava, bez dostojanstva.“ (Kuci 2004, 176)

Lusino i Petrusovo dijete u romanu *Sramota* može se tumačiti kao simbol „nove“ Južne Afrike, kroz koji se nastoji iskazati ideja prevazilaženja dubokog jaza između crne i bijele zajednice. U tu svrhu Lusi žrtvuje svoju slobodu i individualnost, dok njen odnos s Petrusom, u formi „ugovora“, simbolizuje nadu nacije. Nada se ogleda u uspostavljanju sklada i vraćanju zemlje kolonizovanom narodu, s ciljem stvaranja nove istorije. U tom smislu, Kedari (2013, 8) smatra da Kuci ne nudi jednostavnu viziju pomirenja, već prikazuje proces redefinisavanja društvenih i moralnih vrijednosti u postaparthejdnom društvu. Roman ne daje konačne odgovore na pitanja pravde, krivice i odgovornosti, već ih ostavlja otvorenim, pozivajući čitaoca da sam promišlja etičke posljedice istorijskih promjena. Upravo zbog toga *Sramota* funkcioniše kao roman, koji problematizuje mogućnost izgradnje novog društvenog poretka nakon raspada kolonijalnih i aparthejdnih struktura moći.

S druge strane, lik Petrusa ostaje do kraja romana nedokučiv. Iako on profitira od promijenjenih društvenih okolnosti, njegova stvarna pozicija u novoj raspodjeli moći nije do kraja razjašnjena, kao ni njegovi mogući strahovi unutar novog sistema. Na taj način, Petrus u romanu funkcioniše kao kompleksna figura, koja istovremeno simbolizuje oslobođenje kolonizovanog subjekta, ali i neizvjesnost postkolonijalnog poretka.

Može se zaključiti da roman *Sramota* istražuje teme srama, istine i mogućnosti pomirenja, kako na nivou individualnih likova, tako i u širem društvenom kontekstu Južne Afrike. Lik kolonijalnog Drugog konstruisan je kroz perspektivu bijelog subjekta, ali se ta opozicija između kolonijalnog Sopstva i Drugog postepeno remeti, naročito kroz Lusin izbor ćutanja i odbijanje da iskustvo nasilja izrazi na očekivan način. Time se u romanu otvara prostor za kritičko sagledavanje postkolonijalnih odnosa.

5. Zaključak

Analiza romana *Zemlje sumraka* i *Sramota* pokazuje da Kuci, kroz prikaz kolonijalnog i postkolonijalnog nasilja, problematizuje samu ideju civilizacije, razotkrivajući njene mehanizme u dominaciji, dehumanizaciji i konstruisanju drugosti. U romanu *Zemlje sumraka*, nasilje nije prikazano kao pojedinačni čin moralno devijantnih pojedinaca, već kao posljedica ideoloških i političkih sistema, koji opravdavaju kontrolu nad Drugim u ime razvoja, znanja i civilizacijske superiornosti. Likovi Dona i J. Kucija svjedoče o tome da kolonijalna svijest počiva na potrebi za potčinjavanjem Drugog, pri čemu nasilje postaje osnovni mehanizam potvrđivanja sopstvenog identiteta i moći. Kroz dvije paralelne naracije, o Donu i J. Kuciju, roman ukazuje na to da racionalnost bez empatije i moralne odgovornosti

vodi ka nasilju, psihološkoj fragmentaciji i sistematskom ugnjetavanju Drugog. Umjesto da doprinese pravdi i moralnom napretku čovječanstva, ideja prosvjetiteljstva u ovom kontekstu opravdava okrutnost, dehumanizuje kolonizovane zajednice i proizvodi oblike „varvarstva“, koji se manifestuju i na individualnom i na sistemskom nivou (Rawal and Digvijay 2026, 283).

Roman *Sramota* dodatno proširuje ovu problematiku, premještajući je u postaparthejdni kontekst Južne Afrike, gdje formalni kraj rasne segregacije ne znači i prevazilaženje nasilja, straha i istorijskih trauma. Kroz likove Dejvida i Lusi Luri, Kuci otvara pitanje krivice, odgovornosti i mogućnosti pomirenja u društvu, koje pokušava da pronađe novi identitet nakon aparthejda. Posebno značajnu ulogu pritom ima motiv ćutanja, kojim Kuci sugerise da se određena iskustva nasilja i istorijske traume ne mogu u potpunosti izraziti jezikom, već ostaju prisutna kao neizgovoreni teret kolektivnog pamćenja. Ovakvo razumijevanje ćutanja može se dovesti u vezu sa teorijama traume, koje ukazuju na to da traumatsko iskustvo često izmiče neposrednoj verbalizaciji. Autori, poput Ketii Karut (1996, 2-9), smatraju da trauma ne postaje odmah dostupna svijesti, već se vraća kroz fragmentarna sjećanja, prekide u naraciji i teškoće svjedočenja. Shodno tome, ćutanje Melani i Lusi ne predstavlja samo odsustvo govora, već jedan od načina na koji se traumatsko iskustvo manifestuje u tekstu.

Petrović (2004, 6-7) Kuciju smatra umjetnikom, čije tumačenje istorije otkriva skrivenu logiku vjekovnog nasilja, a istovremeno omogućava prepoznavanje pravog smisla potresa i promjena, koje su obilježile nedavnu prošlost. Rat, kao najuočljiviji oblik nasilja, glavni je motiv Kucijevih ranih romana, kao što je *Zemlje sumraka*, dok se djela nastala od početka devedesetih godina bave manje vidljivim, ali podjednako kriminalnim i surovim pojavama, što se ogleda u romanu *Sramota*.

Od romana *Zemlje sumraka* do romana *Sramota*, Kuci dosledno prikazuje diskurse rodno zasnovane hegemonije, kao ključne u proizvodnji nasilja, uslovljenog rasnim kategorijama moći (Jolly 2006, 150). To znači da nasilje u njegovim romanima nije samo lično ili individualno, već da proizilazi iz društvenih sistema moći (patrijarhat i kolonijalne rasne hijerarhije). Arentina distinkcija između moći i nasilja (2002, 54) postaje vidljiva u momentima kada likovi gube stabilnost društvene pozicije. U tim situacijama nasilje ne proizilazi iz stvarne moći, već iz njenog raspada, što se jasno vidi u Donovanom psihičkom slomu i Dejvidovom gubitku društvenog statusa. Kuci u romanima *Zemlje sumraka* i *Sramota* nasilje ne koristi u tolikoj mjeri da bi ga prikazao eksplicitno, već da bi njime ilustrirao postaparthejdnu dinamiku moći, rasne odnose i moralnu kompleksnost. Nasilje postaje sredstvo, kroz koje se pokazuje nepravda, nemoć i istorijski teret kolonijalizma i aparthejda.

Društvena stvarnost sagledava se na različitim nivoima u oba romana – u romanu *Zemlje sumraka* prostor za njeno razumijevanje je ograničen, dok je u romanu *Sramota* ta stvarnost vidljiva, iako još uvijek u procesu saznavanja. Nasilje nad Drugim ostaje neodvojivo od načina na koji junaci potvrđuju prirodu svog postojanja, što dodatno naglašava kompleksnost moralnih i društvenih odnosa, koje Kuci prikazuje u svojim romanima. Romani *Zemlje sumraka* i *Sramota* potvrđuju da Kucijeva književnost prevazilazi okvire južnoafričkog istorijskog iskustva i otvara univerzalna pitanja o prirodi moći, nasilja i ljudskosti. Dekonstruišući opozicije između „civilizovanog“ i „divljeg“, kolonizatora i kolonizovanog, Kuci pokazuje da se varvarstvo ne nalazi izvan civilizacije, već u njenim strukturama i mehanizmima dominacije.

Literatura

- Arent, Hana. 2002. *O nasilju*. Prev. Dušan Veličković. Beograd: Alexandria Press.
- Baba, Homi. 2004. *Smeštanje kulture*. Prev. Rastko Jovanović. Beograd: Čigoja štampa.
- Beyad, M., and H. Keramatfar. 2017. "Subjection and Survival in J. M. Coetzee's *Disgrace*." *Journal of Black Studies* 49 (2): [broj stranica nedostaje]. <https://doi.org/10.1177/0021934717745066>.
- Caruth, Cathy. 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Fanon, Franc. 2015. *Crna koža, bele maske*. Prev. Olja Petronić. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Jolly, Rosemary. 2006. "Going to the Dogs: Humanity in J. M. Coetzee's *Disgrace*, *The Lives of Animals*, and South Africa's Truth and Reconciliation Commission." In *J. M. Coetzee and the Idea of the Public Intellectual*, edited by Jane Poyner, 148–171. Athens: Ohio University Press.
- Kedari, Narasimha Rao. 2013. "Redefining 'Worlds': The Writerly Ethics in the Trailing Temporality of J. M. Coetzee's *Disgrace*." *SpringerPlus* 2 (143): 1–9. <https://doi.org/10.1186/2193-1801-2-143>.
- Kuci, Džon Maskvel. 2005. *Zemlje sumraka*. Prev. Lena Petrović. Beograd: Paideia.
- Kuci, Džon Maskvel. 2004. *Sramota*. Prev. Arijana Božović. Beograd: Paideia.
- Osman, Leila. 2025. "Women Speak Out: Coetzee's *Disgrace* and the Education of Voice." *Journal of Philosophy of Education* 59: 791–806. <https://doi.org/10.1093/jopedu/qhaf026>.
- Petrović, Lena. 2004. *Život i vremena Dž. Majkla Kucija*. Niš: Sven.
- Rawal, D., and Digvijay. 2026. "The Failure of Enlightenment: Reason, Barbarism, and the Colonial Encounter in *Dusklands*." *Research Review International Journal of Multidisciplinary* 11 (1): 278–284. <https://rrjournals.com/index.php/rrijm/article/view/31>.
- Said, Edvard. 2002. *Kultura i imperijalizam*. Prev. Vesna Bogoević. Beograd: Čigoja štampa.
- Todorov, Cvetan. 2010. *Strah od varvara: s one strane sudara civilizacija*. Prev. Jelena Stakić. Loznica: Karpos.
- Williams, Ema. 2025. "Your Days Are Over Casanova: Sexual Violence, Education and the Ethics of Literature in J. M. Coetzee's *Disgrace*." *Journal of Philosophy of Education* 59: 774–790. <https://doi.org/10.1093/jopedu/qhaf024>.

Violence Against the Other in Novels *Dusklands* and *Disgrace* by J. M. Coetzee

Abstract: The aim of this paper is to analyze the ways in which violence against the Other is represented in novels *Dusklands* and *Disgrace* by the South African writer J. M. Coetzee. The study is grounded in postcolonial theoretical conceptions of Otherness within colonial discourse and power relations, drawing primarily on the views of Edward Said, Homi Bhabha, Tzvetan Todorov, Hannah Arendt and Frantz Fanon. The corpus of the study consists of the novels *Dusklands* and *Disgrace*, while the methodological framework comprises interpretative and comparative analyzes. Particular attention is devoted to the characters of Eugene Dawn, Jacobus Coetzee, David Lurie, Lucy Lurie and Petrus as embodiments of colonial and postcolonial power relations. The analysis demonstrates that violence against the Other in Coetzee's novels is conditioned by ideological constructions of racial, cultural and civilizational superiority and persists in both colonial and postcolonial contexts. Furthermore, the study confirms that novels *Dusklands* and *Disgrace* function as allegories of everyday life in apartheid and post-apartheid South African society, marked by profound social divisions, identity crises and unequal power

relations. Whereas the novel *Dusklands* interrogates imperial and colonial violence directed against the Vietnamese population and African tribes, the novel *Disgrace* portrays the transformation of the colonizer - colonized relationship in post-apartheid South Africa.

Keywords: identity, J. M. Coetzee, (post)apartheid, postcolonialism, power relations, stereotypes, the Other, violence

Author Biography

Ana Čanović was born in Podgorica. She completed her undergraduate and master's studies at the Faculty of Philology, University of Belgrade, in the Department of Iberian Studies – Spanish Language and Hispanic Literatures track, and earned her Ph.D. from the Faculty of Philosophy, University of Niš, in 2022, defending the dissertation *The Problem of Communication in the Works of Ernesto Sabato*. Since 2009, she has been employed at the Trade Union of Education of Montenegro as a professional associate for international cooperation. Since the 2024/2025 academic year, she has been engaged as a lecturer for the course Spanish Language at the Faculty of Philology, University of Montenegro. She has worked as a Spanish language interpreter since 2014. Her research interests include Hispanic American literature, narratology, and postcolonial literature.